

MUZEUM STUTTHOF W SZTUTOWIE

Stutthof

ZESZYTY MUZEUM

8

WROCLAW • WARSZAWA • KRAKÓW • GDAŃSK • ŁÓDŹ
ZAKŁAD NARODOWY IM. OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO
1987

MATERIAŁY

Bogdan Chrzanowski, Andrzej Gąsiorowski

POMORZE W ŚWIETLE DOKUMENTÓW
DELEGATURY RZĄDU RP NA KRAJ

Po utracie niepodległości przez Polskę w 1939 r. na obszarze okupowanego kraju powstało szereg organizacji podziemnych, z których większość podporządkowała się rządowi polskiemu przebywającemu na emigracji. W wyniku rozwoju struktur konspiracyjnych podległych temu rządowi powstało państwo podziemne, składające się z trzech głównych pionów: politycznego, wojskowego i cywilnego. Pion polityczny tworzyli przedstawiciele Stronnictwa Narodowego, Stronnictwa Pracy, Stronnictwa Ludowego i socjalistów z organizacji „Wolność. Równość. Niepodległość” — WRN (w latach 1941—1943 Polskich Socjalistów). W 1943 r. powstała Krajowa Reprezentacja Polityczna, z której w 1944 r. wyłonił się podziemny parlament — Rada Jedności Narodu. Pion wojskowy stanowił Związek Walki Zbrojnej¹ (następnie Armia Krajowa), stanowiący część Sił Zbrojnych RP. Pion cywilny, będący agendą rządu polskiego, reprezentowała Delegatura Rządu RP na Kraj (DR). Delegaturze podlegało 20 jednostek organizacyjnych, w tym 16 departamentów odpowiadających ministerstwom. Jednostki te tworzyły Biuro Delegata, będące organem pracy pełnomocnika rządowego.

Delegatura Rządu została powołana w 1940 r. i działała do 1 lipca 1945 r. W jej skład wchodziły następujące departamenty: Kontroli — Naczelna Izba Kontroli (710, „Izba”, „Nik”), Spraw Wewnętrznych (510/W, „Ład”, „Sieć, „Rój”), Sprawiedliwości (520/S, „Waga”. „Zwierciadło”), Informacji i Prasy (600/PP, „Iskra”), Przemysłu i Handlu (560/H, „Huta”, „Kopalnia”), Rolnictwa (540/R, „Krzew”, „Rola”), Oświaty i Kultury (620/OK, „Tęcza”, „Pochodnia”), Pracy i Opieki Społecznej (530/OP, „Praca”, „Radość”), Skarbu (550/SK, „Safes”, „Żyro”), Poczty i Telegrafów (570/T, „Awizo”, „Przekaz”), Komunikacji (590/K, „Ruch”, „Most”), Likwidacji Skutków Wojny (580/L, „Finis”, „Stop”), Robót Publicznych i Odbudowy (610/OD, „Przyszłość”, „Wizja”), Obrony Narodowej, Spraw Zagranicznych (630/Z, „Moc”), Sekcja Finansowa² (700, „Bak”, „Źródło”), Kierownictwo Walki Cywilnej (720, „Czyn”), Rada Pomocy Żydom

¹ ZWZ wywodził się z organizacji Służba Zwycięstwu Polski (utworzonej 27 września 1939 r.), na czele której stał gen. bryg. Michał Karaszewicz-Tokarzewski.

² Zwana także Budżetowo-Finansową.

(730), Rada Narodowościowa (740), Biuro Ziem Nowych³. Biuro Delegata stanowiło odpowiednik Rządu, a kompetencje jego odpowiadały kompetencjom Urzędu Rady Ministrów. Biuro Prezydialne Delegata koordynowało działalność departamentów, a także utrzymywało łączność z rządem. Departamenty były odpowiednikami ministerstw. Do zadań Biura należało m.in. opracowywanie sprawozdań dla rządu na podstawie materiałów nadsyłanych z poszczególnych departamentów⁴.

Szczebel centralny aparatu Delegatury został w zasadzie zorganizowany w latach 1941—1942.

Spośród komórek centralnych największe zainteresowanie sytuacją na Pomorzu Gdańskim wykazywały: Departament Informacji i Prasy oraz Departament Spraw Wewnętrznych (meldunki szczegółowe). Szereg wiadomości o charakterze ogólnym zawierały dokumenty Biura Prezydialnego.

Tworzenie załączków Departamentu Informacji i Prasy rozpoczęto już jesienią 1939 r. początkowo jako inicjatywy oddolnej. Korzystano przy tym z pomocy Tajnego Biura Pracy Społecznej. Na czele Departamentu stał Stanisław Kauzik („Dołęga”, „Jeziński”, „Stanisław”). Departament ten sporządził kwartalne sprawozdania obejmujące zagadnienia eksterminacji bezpośredniej i pośredniej ludności polskiej w okupowanym kraju wraz z ogólnymi danymi o polityce władz hitlerowskich w Polsce. Sprawozdania te liczyły około 200 stron maszynopisu. Zarówno w zakresie zbierania materiału informacyjnego, jak i organizowania łączności współpracowano z czynnikami wojskowymi (tzn. Komendą Główną ZWZ-AK i komendami okręgów ZWZ-AK) oraz okręgowymi delegaturami Rządu RP na Kraj.

W ramach Departamentu Informacji i Prasy utworzono dwie sekcje: Zachodnią i Wschodnią. Sekcje te opracowywały sprawozdania obrazujące sytuację okupacyjną w zachodniej i wschodniej części Polski. Teryny Pomorza leżały w sferze zainteresowań Sekcji Zachodniej („Odra”). Kierownikiem tej Sekcji był Kirił Sosnowski, a następnie Edmund Męclewski. W skład sekcji wchodziła Służba Informacyjna, Prac Programowych, Propagandy Bieżącej i Mobilizacji. Trzon Sekcji tworzyli pracownicy aparatu informacyjno-propagandowego organizacji Ojczyzna⁵. Organizacja ta wydawała „Biuletyn Zachodni” („Be Zet”), zawie-

³ W 1945 r. włączono je do Departamentu Spraw Wewnętrznych.

⁴ Centralne Archiwum KC PZPR (dalej: CA KC PZPR), akta DR; Instytut Historii PAN (dalej: IH PAN). Relacja J. Michalewskiego — emisariusza do kraju na przełomie 1939—1940, sygn.: A 338168; *Obóz koncentracyjny Oświęcim w świetle akt Delegatury Rządu RP na Kraj*, „Zeszyty Oświęcimskie” nr specjalny (I), 1968, s. VII.

⁵ Załączki tej organizacji utworzono w 1939 r. w Poznaniu. Działała głównie w Wielkopolsce, na Kujawach i w Warszawie. Sieć jej dotarła też i na Pomorze, m.in. do Grudziądza. Z inicjatywy członków „Ojczyzny” powołano Sekcję Zachodnią.

